

Ретроспектива парадигм сільськогосподарського дорадництва: варіанти для України

Мета статті - висвітлити зміни парадигм розвитку сільськогосподарського дорадництва на основі світової практики та визначити особливості їх практичного застосування з налагодження партнерських відносин науки, освіти, дорадництва, органів державної влади при наданні дорадчих послуг сільгоспвиробникам і сільському населенню в Україні.

Методика дослідження. Застосовано методи абстрагування та узагальнення для аналізу наукових праць вітчизняних та іноземних учених із проблематики комунікаційних відносин дорадчої та аналогічної їй діяльності; метод аналогії щодо встановлення оптимальної форми партнерства.

Результати дослідження. Висвітлено сутність поняття «парадигма» та закономірності змін парадигм. Представлено ретроспективу у світовій практиці змін парадигм сільськогосподарської екстенсивної діяльності, аналогом якої в Україні є дорадча діяльність та зазначено особливості форм партнерських відносин науки, освіти, дорадництва, органів державної влади при наданні дорадчих послуг сільгоспвиробникам і сільському населенню у межах різних парадигм. Виявлено відповідність вітчизняної практики реалізації сільськогосподарської інформаційно-консультаційної (дорадчої) діяльності, що здійснюють наукові установи та вищі навчальні заклади аграрного профілю у межах парадигми «трансфер інновацій», а сільськогосподарські дорадчі служби та дорадники - у межах парадигм «консультативна робота» та «розвиток людських ресурсів». Визначено важливість переходу до концепції форм партнерств «знизу-догори», оскільки розширення ролі господарюючого суб'єкта не лише як одержувача послуг, але і як співвиконавця цих послуг, забезпечує краще сприйняття та виконання рекомендованих рішень.

Елементи наукової новизни. Аргументовано доцільність використання у вітчизняній практиці сільськогосподарської інформаційно-консультаційної (дорадчої) діяльності, що реалізують наукові установи та вищі навчальні заклади аграрного профілю, а також сільськогосподарські дорадчі служби, «низхідних» форм партнерських відносин із господарюючими суб'єктами у межах сільських територій для підсилення застосовуваності рекомендованих рішень.

Практична значущість. Виокремлення особливостей парадигм сільськогосподарської екстенсивної (дорадчої) діяльності, що забезпечить формування методологічних основ розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності, що реалізують наукові установи, вищі навчальні заклади аграрного профілю та сільськогосподарські дорадчі служби України. Табл.: 1. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: сільськогосподарська дорадча діяльність; парадигма; трансфер інновацій; консультативна робота; розвиток людських ресурсів; сприяння розширенню можливостей.

Похиленко Наталія Михайлівна - аспірант відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: pohylenko29@gmail.com

Постановка проблеми. Деструктив аграрного сектору, сформований занепадом тваринництва та поглибленням спеціалізації на вирощуванні зернових і насінні олійних культур у рослинництві, посилення трудової міграції з сільських територій, тотальна бідність сільського населення, нераціональність використання природних ресурсів і, як наслідок, погіршення якості земель сільськогосподарського призначення - такі негативні тенденції нині характерні для аграрно-

го сектору економіки і сільських територій країни.

Світова практика свідчить, що одним із ефективних механізмів вирішення цих проблем є просвітницька діяльність серед сільгоспвиробників і сільського населення через масове поширення управлінських, технічних, технологічних, біологічних чи соціальних інновацій, розвитку різноманітних форм організацій і представництв груп виробників на аграрному ринку, іншої інформаційно-консультаційної діяльності у сільському господарстві, яка має безпосередній вплив як на добробут сільського населення, так і на екологічний стан довкілля. В Україні для означення такої діяльності застосовують

* Науковий керівник – М.Ф. Кропивко, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© Н.М. Похиленко, 2018

термін «сільськогосподарська дорадча діяльність», більш поширеним у світовій практиці, аналогом якого є «екстеншн».

Досить коротка історія сільськогосподарської дорадчої діяльності на території України в нових економічних умовах вимагає широкого висвітлення накопичених у світовій теорії і практиці парадигм розвитку цього виду обслуговуючої діяльності, що сьогодні набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці як іноземних [5, 6, 8, 10-13], так і вітчизняних [2, 4, 9] учених аналізують теоретичні та методологічні основи інформаційно-консультаційної діяльності у сільському господарстві. Дослідженню процесу змін та визначенню чинників формування парадигм сільськогосподарського дорадництва присвячено роботи А. Anandjasekeram, W.M. Rivera, A.M.T. Fontanilla [6], а визначенню функцій та схем комунікативних відносин - В. Е. Swanson та R. Rajalahti [5], A.W. Van den Ban та R.K. Samanta [13]. Однак за умов мовного бар'єру недостатньо опрацьованими у вітчизняній літературі є цілі та форми партнерських відносин складових системи поширення сільськогосподарських знань та інформації з користувачами її послуг та органами державної влади. Виокремлення з успішною у світовій практиці відповідних українським реаліям цілей та форм партнерських відносин аналогічної системи в Україні сприятиме виявленню шляхів подальшого розвитку ключового її елемента - системи сільськогосподарського дорадництва.

Мета статті - висвітлити зміни парадигм розвитку сільськогосподарського дорадництва на основі світової практики та визначити особливості їх практичного застосування з налагодженням партнерських відносин науки, освіти, дорадництва, органів державної влади при наданні дорадчих послуг сільгоспвиробникам і сільському населенню в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Визначення відповідної сучасним тенденціям в аграрному секторі економіки і сільських територіях парадигми сільськогосподарського дорадництва потребує встановлення дефініції «парадигма». За трактуванням, наведеним в енциклопедичному

словнику з державного управління, парадигма (від грец. *paradeigma* - приклад, зразок) - це сукупність філософських, загальнотеоретичних, методологічних, світоглядних, наукових, управлінських та інших настанов, які сформувалися історично і прийняті у певній спільноті як зразок, норма, стандарт вирішення проблем [1, с. 507].

Т.С. Kuhn, за дослідженням А.М.Т. Fontanilla [6], під терміном «парадигма» розглядає «наукові досягнення, які повинні бути достатньо безпрецедентними для залучення тривалої групи прихильників від конкуруючих режимів наукової діяльності та досить відкритими, щоб залишити проблемні питання для переосмислення та вирішення практикуючими групами науковців та їх послідовниками». Натомість Е.Г. Guba та У.С. Lincoln, як стверджує А.М.Т. Fontanilla [6], під дефініцією «парадигма» мають на увазі «світогляд, який визначає для свого власника природу «світу», місце індивідуума в ньому та діапазон можливих зв'язків із цим світом та його частинами». Тобто мінливий характер «світу» зумовлює і зміну світобачення про нього.

Парадигми відображають зміну пріоритетів (причини, чому це відбувається) та комунікативних підходів (способу, як це відбувається) [12, 14]. Зміна парадигм містить низку послідовних процесів від виявлення аномалії у традиційно діючій парадигмі, наступного широкого інформування про аномалію, появи прихильників, що формують нову наукову школу до налаштування та закріплення нової парадигми [6].

У світовій літературі відображено зміни чотирьох парадигм екстеншн (дорадчої) діяльності у контексті розвитку сільського господарства, а саме: передача технологій, консультативна робота, розвиток людських ресурсів, сприяння розширенню можливостей користувача послуг. Рядом іноземних учених, серед яких В. Е. Swanson, R. Rajalahti, A.W. Van den Ban та Samanta R.K., визначено, що перехід від одного до іншого етапу розвитку сільськогосподарського дорадництва спричинено змінами пріоритетів національних цілей сільського господарства, що відповідно має відбуватися у змінах парадигм сільськогосподарського дорадництва (табл. 1).

1. Відповідність парадигм екстеншн (дорадчої) діяльності національним пріоритетам розвитку сільського господарства

Національний пріоритет	Цілі розвитку сільського господарства	Основні функції екстеншн (дорадчої) діяльності	Переважаючі парадигми
1	2	3	4
Продовольча безпека	Підвищення продуктивності основних продовольчих культур для досягнення національної продовольчої безпеки	Поширення нових технологій вирощування основних продовольчих культур	Передача технологій (трансфер технологій)
Конкурентоспроможність	Підвищення доходів дрібних підприємств за рахунок збільшення виробництва високоцінних продуктів	Навчити диверсифікувати систему господарювання	Консультативна робота (консультаційне обслуговування)
Зниження масштабів бідності серед сімей фермерських господарств	Організація виробників високоцінних культур чи продуктів у групи для спрощення їх доступу до ринків	Навчання фермерів організувати виробничі та громадські групи	Розвиток людських ресурсів (неформальна освіта)
Захист навколишнього середовища	Досягнення довгострокової продовольчої безпеки через практику сталого (турботливого) використання природних ресурсів	Спонування фермерів до використання екологічно безпечних методів виробництва	«Сприяння посиленню повноважень» фермера (інтерактивне виховання)

* Джерело: Сформовано автором за даними джерел [4, с. 9-10; 5; 13].

Натомість, як цитує А.М.Т. Fontanilla, А. Anandjasekeram вказує на те, що зміна парадигм дорадчої (екстеншн) діяльності зумовлюються виникаючими проблемами, що лежать у площині управлінського, фінансового, політичного, наукового переходів та нових форм партнерств [6]. Кожен з наведених чинників змін парадигм є актуальним для України, однак дане дослідження зосереджено на висвітленні форм партнерських відносин науки, освіти, дорадництва, державних органів та виробників сільськогосподарської продукції.

Переважна більшість іноземних авторів, серед яких В.Е. Swanson, Р. Rajalahti, А.В. Van den Ban, Р. К. Samanta, зазначають, що значного поширення парадигма «трансфер технологій» отримала у колоніальні часи і відновила у 70-80-х роках ХХ ст. у країнах Азії. Первинна мета цієї моделі «extension» - збільшення виробництва продовольства зі зменшенням виробничих витрат. У результаті застосування такого підходу до кінця 60-х р. ХХ ст. значно зросла продуктивність сільськогосподарської продукції, що сприяло значному підвищенню рівня продовольчої безпеки у цих країнах.

Ця «низхідна» модель поширення інновацій стосувалася специфічних рекомендацій дослідних (наукових) організацій виробни-

кам сільськогосподарської продукції, незалежно від їх розмірів, щодо поліпшення врожайності основних продовольчих культур. Постачальниками інновацій були люди з вищими повноваженнями (державні службовці, дослідники тощо), а споживачами - селяни, які були менш освічені й бідніші. Така концепція взаємодії описувалась і відомим російським ученим О.В. Чайновим щодо лінійності принципів керівництва Руської земської агроекономічної організації та основоположником теорії комунікаційних відносин в Європі - відомим нідерландським вченим А.В. Van den Ban. Вони характеризували, з одного боку, суб'єктів консультаційного процесу, як таких, що мають владні повноваження та контролюють процес спілкування, а з іншого боку, об'єктів консультаційного процесу (фермерів, селян), які є недостатньо грамотними та біднішими. За такої «патронатної» моделі реалізація зворотного зв'язку слабка, адже постачальники послуг є планувальниками та контролерами процесу комунікації. Основою парадигми «трансфер технологій» стала концепція Е.М. Rogers щодо розподілу сільгоспвиробників (споживачів нових інновацій) за швидкістю їх освоєння. Так, виявлено, що фермери з вищим рівнем освіти були у групі новаторів (у межах 2,5%) та ранніх послідовників (13,5%) менш підприємливі фермери потра-

пили у групу ранньої більшості (приблизно 34%), тоді як дрібні фермери та господарства, які виробляють продукцію для власного споживання потрапили у категорію пізньої більшості (приблизно 34%) чи «консерваторів» (16%).

Ще однією принциповою концепцією, яка визначає сутність парадигми «трансфер технологій», є підтвердженням того, що значна частина дрібних фермерів не будуть конкурентними у динамічній сільськогосподарській економіці. Багато дрібних фермерів із низьким рівнем ресурсів урешті-решт залишать фермерування, оскільки великомасштабні комерційні фермери мають більші прибутки від нових технологій, ресурси яких дають змогу прискорювати технічне оновлення, а ефект масштабу забезпечує економію певних ресурсів [5].

Тобто дорадча діяльність у межах парадигми «трансфер інновацій» задовольняє найбільшу економічну вигоду великим комерційним фермерам. Задачі такої парадигми найліпше реалізуються через дилерів-постачальників (супровід продажу сільськогосподарської техніки, порід тварин, сортів рослин тощо).

Виявлення цієї особливості парадигми «трансфер інновацій» зумовило розробку переважно збалансованої стратегії розвитку дорадництва, у тому числі щодо освоєння інновацій, а саме зосередження на ринку, що допоможе збільшити доходи фермерів, і як передбачається - поліпшити рівень життя у сільських районах для вирішення проблеми подолання бідності [5, с. 5]. Тому урядами багатьох розвинених країн було здійснено зміну пріоритетів такої діяльності на підвищення доходів сільських жителів. Це потребувало зміни стратегії, підходів та структури управління «extension» організацій. Відбулись еволюційні зміни моделей комунікаційних відносин в інформаційно-консультаційній діяльності, що описували принципи взаємодії як на загальнодержавному рівні, так і щодо взаємодії індивідів. Трансформації комунікаційних відносин в інформаційно-консультаційній діяльності від централізованої форми взаємодії зміщувалися до поступової децентралізації.

Повернення до цієї парадигми «extension» діяльності у північноамериканських і європейських країнах дало можливість сільському господарству переходити на комерційну основу, оскільки розвиток і

передача технології має тенденцію до комерціалізації.

З огляду на діяльність працівників сільськогосподарських інформаційно-консультаційних служб щодо відповіді на запити фермерів про проблеми специфічного виробництва поширеним став термін консультаційне обслуговування (advisory services), що лежить в основі парадигми «консультаційна робота».

Особливості цієї моделі ґрунтуються на застосуванні ідеї посередництва дорадників, що є носіями повідомлень, між дослідниками, як постачальниками інформації, та фермерами, як її одержувачами. Такий підхід описується як «патерналістський» або такий, що відображає відносини у процесі спілкування батька/дитини або вчителя/учня. Нею передбачено надання фермерам «порад», заздалегідь визначених пакетів послуг, які б сприяли вирішенню виробничих чи інших проблем. За парадигмою, «консультаційна робота» розглядається як здатність споживача послуги (фермера) виявляти свої проблеми та шукати шляхи вирішення таких проблем. Однак послуги, надані консультантом (дорадником), базуються на завчасно встановлених пакетах рішень, які фермери можуть або прийняти або відхилити.

Слід зазначити, що деякі консультаційні організації все частіше такий підхід застосовують для продажу продукції чи технології, коли консультаційні агенти як радять, так і контролюють дотримання фермерами методів специфічного виробництва.

Парадигма «розвиток людських ресурсів» була домінуючою у витоках «extension» діяльності в Європі та Північній Америці, коли університети забезпечували навчання сільських жителів, які не мали доступу до формальної освіти у галузі сільського господарства. За цією парадигмою все ще використовуваним є підхід «зверху-донизу», оскільки рішення як і знання, навички та технології потрібно передати фермеру, що залишаються компетенцією консультанта. Це виявилось виправданим через невміння фермера формувати запит на знання, що не дає змогу йому оцінити доречність технологічної інформації та бути відповідальним за ухвалення рішення. Тому в парадигмі «розвиток людських ресурсів» чи «неформальна освіта» переважає застосування не лише методів навчання (зміни знань), а й станов-

лення власного бачення, як використовувати знання (зміни поведінки).

Цей підхід продовжує застосовуватися у багатьох «extension» системах, але центр зміщується у напрямі використання специфічних навиків управління і/або технічних знань, спрямованих на збільшення ефективності виробництва, щодо допомоги фермерам, які мають подібні ресурси та інтереси в організації подібних типів виробників чи груп самопомоги.

Посилення ролі фермерів та зацікавлених у його активності сторін зумовила перехід до парадигми «сприяння з метою розширення прав і можливостей» фермера. Щодо такої парадигми вживаними у світовій літературі також є і «сприяння посиленню повноважень», і «сприяння з метою розширення можливостей», і «сприяння поширенню» [7, 10, 12]. В основі цієї парадигми є застосування експериментального навчання та обмін інформацією між фермерами, за якою здійснювати їх господарську діяльність рекомендовано за допомогою власних рішень. Згідно з цією моделлю консультанти на місцях при роботі з різними групами фермерів (дрібними фермерами, безземельними селянами і т.д.) спочатку визначають їх конкретні потреби та інтереси. Наступний крок полягає у виявленні кращого досвіду, що може допомогти різним групам населення вирішити конкретні питання та реалізувати їх можливості. Цей інноваційний підхід працює краще там, де фермери вже зацікавлені у збільшенні власних прибутків. Однак ця парадигма розвивається і, як зазначає J.R.C. Gayo [8], реалізується через:

- підготовку до підприємницької діяльності у сільському господарстві випускників середніх шкіл завдяки навчанню кращої практики в успішних підприємців, які на базі своїх об'єктів створили «Фермерські школи»;

- залучення успішних фермерів до навчання працівників місцевих громад у «Школах практичного сільського господарства» (Community Business Technology Centers (CBTCs));

- формування Центрів бізнес-технологій як технодемонстраційних об'єктів.

За цією парадигмою екстеншн-працівник (дорадник) уже не розглядається як експерт, який має всю корисну інформацію та технічні рішення. «Тут знання, майстерність та креативність фермерів визнаються основними ресурсами. Пошук шляхів вирішення

проблем - це спільна робота консультантів, які працюють на виїзді, та фермерів» [11, 12]. Жоден із цих підходів до налагодження ефективних комунікації не виключає процес передачі даних, однак вимагає активної участі всіх учасників. Ця модель комунікації включає як обмін інформацією, так і спільне ухвалення рішень. Отже, процес корисної комунікації не можна описати як лінійну взаємодію окремих учасників із статичною перевагою одного з них, це динамічний процес, в якому кожна із сторін у певний період відіграє ключову роль, формуючи систему знань [12].

Між іноземними науковцями триває дискусія про дієвість комунікацій, що спрямовані на освітню систему комунікацій (на зміну знань) та таких, що зосереджуються на переконанні (на зміну поведінки). Звісно, ці елементи комунікації є взаємозалежні: нові знання потребують зміни у поведінці. Комунікації дорадчої (екстеншн) діяльності, що викликають зацікавлення політиків та дослідників, мають за мету зміну поведінки сільського населення, що є по суті пропагандою, директивами. За умови формування фермерами та іншими сільськими жителями запитів до дорадчої (екстеншн) діяльності її метою є зміна знань. Слід відзначити, що знання, здобуті з власної ініціативи, є більш цінними і конкретизованими щодо нагальних потреб, а це сприяє ухваленню власних рішень.

На нашу думку, несправедливим було б визнання одного з підходів універсальним, важливим є визначення кожного пріоритетним на різних етапах готовності учасників до комунікації.

Хоча окреслені парадигми не знайшли широкого відображення у вітчизняній літературі, встановлення їх відповідності періодам розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні дасть змогу визначити майбутні перспективи. Так, в епоху капіталізму, за відсутності інших розвинених парадигм, та у післяреволюційний період, з огляду на невизнання важливості добровільної мотивації сільськогосподарських виробників, активно застосовувалася патронатна форма комунікаційних відносин, реалізуючи технологію передачі знань. Основний акцент сільськогосподарської політики у межах було зроблено на підвищенні врожайності основних продовольчих культур та продуктивності сільськогосподарських тварин.

Успадковані Україною попередні елементи системи передачі сільськогосподарських знань та інформації через наукові установи Національної академії аграрних наук України (НААН) та вищі навчальні заклади (ВНЗ) аграрного профілю у сучасному періоді розвитку як за цілями, так і за формами партнерств продовжують діяти у межах парадигми «трансфер інновацій». Спектр інформаційно-консультаційних послуг НААН та аграрних ВНЗ охоплює лише селекційно-генетичні (біологічні), техніко-технологічні та виробничі (технічні, технологічні, агрохімічні) інновації. Щодо форм партнерств, то ці організації реалізують патронатні форми партнерства з виробництвом, де роль сільгоспвиробника априорі визначається пасивною. Застосовувані науковими установами методи комунікацій передбачають передачу інновацій, знань та інформації через публікації, організацію виставок, демонстраційних полігонів, де сільськогосподарський товаровиробник, зокрема фермер, має самостійно відвідувати заходи та автоматично сприймати наукові розробки якнайкраще. За такої форми комунікацій немає зворотного зв'язку. Комунікація виробників сільськогосподарської продукції та ВНЗ аграрного профілю передбачена в частині виробничої практики студентів, підвищення кваліфікації сільгоспвиробників та продаж інноваційних продуктів. Виробнича практика - це важлива складова на-

вчального процесу студентів, однак за відсутності визначеного інтересу сільськогосподарського товаровиробника, реалізація практичної підготовки залишається формальністю. Планові курси підвищення кваліфікації з відривом від виробництва на практиці сьогодні недоступні для фермерів і власників особистих селянських господарств через їх щоденну зайнятість у господарстві. Щодо збуту інноваційних продуктів, то ВНЗ аграрного профілю використовують такі самі методи комунікацій як і наукові установи НААН.

Варто звернути увагу, що сільськогосподарські дорадчі служби поряд із біологічними, технічними, технологічними, агрохімічними різновидами інновацій пропонують і організаційно-управлінські, економічні, маркетингові, соціально-екологічні нововведення. Відмінними є і форми партнерських відносин, які реалізуються через безпосереднє відвідування місць господарської діяльності цільової аудиторії з переважанням групових та індивідуальних методів передачі знань та інформації. Прогресивність форм партнерських відносин об'єктів та суб'єктів сільськогосподарської дорадчої (екстеншн) діяльності відображає Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [3], адже визначені статтею 4 завдання сільськогосподарської дорадчої діяльності відповідають ряду парадигм сільськогосподарської «extension» діяльності (табл. 2).

2. Відповідність завдань сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні парадигмам сільськогосподарської «extension» діяльності

п/п	Парадигма сільськогосподарської «extension» діяльності	Основні завдання дорадчої діяльності
1	Передача технологій (трансфер технологій)	Поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки. Підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення в умовах ринкової економіки
2	Консультативна робота (консультаційне обслуговування)	Надання суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенню дорадчих послуг із питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо. Надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку, формування громадянського суспільства. Сприяння розвитку несільськогосподарського підприємництва у сільській місцевості, у тому числі сільського зеленого туризму, зайнятості сільського населення тощо
3	Розвиток людських ресурсів (неформальна освіта)	Робота з сільською молоддю, ініціювання та реалізація молодіжних програм
4	Сприяння з метою розширення можливостей (сприяння поширенню)	-

* Джерело: Сформовано автором за даними джерел [3; 4, с. 10].

Отже, законодавчо встановлено, що сільськогосподарська дорадча діяльність може відповідати низці парадигм екстеншн діяльності, поєднуючи і трансфер інновацій, і консультативне обслуговування, і розвиток людських ресурсів та створює передумови застосування елементів інтерактивного виховання.

Висновки. За час реалізації сільськогосподарської дорадчої (екстеншн) діяльності її функції змінюються, відповідно до зміни цілей уряду, зумовлені мінливістю проблем аграрного сектору. Багаторічна практика застосування принципів комунікації «зверху-донизу», за якої інформаційно-консультативна діяльність у сільському господарстві реалізувалась у формі вказівок суб'єктам виробництва на основі припущення потреб, довела свою неефективність.

Список бібліографічних посилань

1. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Сурмін Ю. П., Бакуменко В. Д., Михненко А. М. та ін. ; за ред. Ковбасюка Ю. В., Трошинського В. П., Сурміна Ю. П. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
2. Кропивко М. Ф., Похиленко Н. М. До питання створення Державної системи сільськогосподарського дорадництва в Україні. Організація бізнес-шкіл в дорадництві для успішного впровадження інновацій : зб. ст. Міжнародного круглого столу. Київ : Вид. центр НУБіП України. 2012. С. 7-16.
3. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (дата звернення: 18.05.2018).
4. Теорія та практика дорадництва (планування та втілення програм екстеншен) : навч. посіб. / Буткалюк Т., Ванжула Ю., Лоянич Г. і др. Вінниця : ТОВ «Консоль», 2004. 240 с.
5. Burton E. Swanson and Riikka Rajalahti. (2010) Strengthening Agricultural Extension and Advisory Systems: Procedures for Assessing, Transforming, and Evaluating Extension Systems. Pp. 7-11. URL : http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/Stren_combined_web.pdf.
6. Fontanilla, Anna Merlinna T. (August 3, 2012). Paradigm Shifts in Extension. URL : <https://www.slideshare.net/lenfontanilla/paradigm-shifts-in-extension>.
7. Four Paradigms of Agricultural Extension. URL : <http://www.agriinfo.in/default.aspx?page=topic&superid=7&to picid=1441>.
8. Gayo, Jose Rene C. (July 23, 2012). A new paradigm for agricultural extension. URL : <http://business.inquirer.net/72689/a-new-paradigm-for-agricultural-extension>.
9. Kalna-Dubinyuk, T., Strashinska, L., Bolotina, I., Shapoval, O. Modern paradigm formation of advisory services information and consultation activity URL : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/25042/1/Modern%20paradigm%20formation%20of%20advisory%20services%20information%20and%20consultation%20activity.pdf>.
10. NAFES (2005) Consolidating Extension in the Lao PDR, National Agricultural and Forestry Extension Service, Vientiane URL : http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/719275#cite_note-10.
11. Nagel, U. J. (1997). Chapter 2 - Alternative approaches to organizing extension: In: Improving Agricultural extension: A reference Manual. Swason B.E., R.P Bentz and A.J. Sofranko(eds). FAO. URL : http://www.oerafrica.org/FTPFolder/Website%20Materials/Agriculture/haramaya/Perspective_Agricultural_Extension/Attachment/Improving%20AgEx.-FAO.pdf.
12. Margie, Brenda. Paradigm Shift as Extension's Response to the Changing Needs of the Government. URL : http://www.academia.edu/8917594/Paradigm_Shift_as_Extensions_Response_to_the_Changing_Needs_of_the_Government.

Виявлено відповідність вітчизняної практики реалізації сільськогосподарської інформаційно-консультативної (дорадчої) діяльності, що здійснюють наукові установи та вищі навчальні заклади аграрного профілю у межах парадигми «трансфер інновацій», а сільськогосподарські дорадчі служби та дорадники - у межах парадигм «консультативна робота» та «розвиток людських ресурсів».

Наголошується на важливості врахування світової практики сільськогосподарської дорадчої (екстеншн) діяльності, яка засвідчує важливість переходу до концепції форм партнерств «знизу-догори», оскільки розширення ролі господарюючого суб'єкта не лише як одержувача послуг, а як співвиконавця цих послуг, забезпечує краще сприйняття та виконання рекомендованих рішень.

References

1. Surmin, Yu.P., Bakumenko, V.D., Mykhnenko, A.M., et al. (2010). *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]*. Yu.V. Kovbasiuk, V.P. Troshchynskiy, & Yu.P. Surmina (Eds.). Kyiv: NADU [In Ukrainian].
2. Kropyvko, M.F., & Pokhylenko, N.M. (2012). Do pyannia stvorennia Derzhavnoi systemy silskohospodarskoho doradnytstva v Ukraini [On the issue of the creation of the State system of agricultural extension services in Ukraine]. *Orhanizatsiia biznes shkil v doradnytstvi dlia uspishnoho vprovadzhenia innovatsii: zb. st. Mizhnarodnoho kruhloho stolu.* (pp. 7-16). Kyiv: Natsional yuniversitytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy [In Ukrainian].
3. Pro silskohospodarsku doradchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 17.06.2004 # 1807-IV [On agricultural extension activities: Law of Ukraine from 17.06.2004 No. 1807-IV]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy.* Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> [In Ukrainian].
4. Butkaliuk, T., Vanzhula, Yu., Loianych H., et al. (2004). *Teoriia ta praktyka doradnytstva (planuvannia ta vtilennia prohram Ekstenshen) : navch. posib. [Theory and practice of advisory (planning and development of the program Extension): tutorial]*. Vinnytsia: TOV "Konsol" [In Ukrainian].
5. Swanson, B.E., & Rajalahti, R. (2010). *Strengthening agricultural extension and advisory systems: procedures for assessing, transforming, and evaluating extension systems.* (pp. 7-11). Retrieved from: http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/Stren_combined_web.pdf [In English].
6. Fontanilla, A.M.T. (2012). Paradigm shifts in extension. *Slide Share.* Retrieved from: <https://www.slideshare.net/lenfontanilla/paradigm-shifts-in-extension> [In English].
7. Four paradigms of agricultural extension. (n.d.). *My Agricultural Information Bank.* Retrieved from: <http://www.agriinfo.in/default.aspx?page=topic&superid=7&to picid=1441> [In English].
8. Gayo, J.R.C. (2012). A new paradigm for agricultural extension. *Inquirer.Net.* Retrieved from: <http://business.inquirer.net/72689/a-new-paradigm-for-agricultural-extension> [In English].
9. Kalna-Dubinyuk, T., Strashinska, L., Bolotina, I., & Shapoval, O. (n.d.). Modern paradigm formation of advisory services information and consultation activity. Retrieved from: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/25042/1/Modern%20paradigm%20formation%20of%20advisory%20services%20information%20and%20consultation%20activity.pdf> [In English].

13. Van den Ban, A.W. and Samanta, R.K. (2006) Changing Roles of Agricultural Extension in Asian Nations. Pp. 409-410. URL : <http://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/20404>.

14. Wikipedia *Academic Dictionaries and Encyclopedias*. URL : http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/719275#cite_note-10.

10. NAFES (2005). Consolidating extension in the Lao PDR. *National Agricultural and Forestry Extension Service*. Vientiane. Retrieved from: http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/719275#cite_note-10 [In English].

11. Nagel, U.J. (1997). Alternative approaches to organizing extension. *Improving agricultural extension: a reference manual*. B.E. Swason, R.P Bentz, & A.J. Sofranko (Eds.). Rome: FAO. Retrieved from: http://www.oerafrica.org/FTPFolder/Website%20Materials/Agriculture/haramaya/Perspective_Agricultural_Extension/Attachment/Improving%20AgEx.-FAO.pdf [In English].

12. Brendia, M. (n.d.). Paradigm shift as extension's response to the changing needs of the government. Retrieved from: http://www.academia.edu/8917594/Paradigm_Shift_as_Extensions_Response_to_the_Changing_Needs_of_the_Government [In English].

13. Van den Ban, A.W. & Samanta, R.K. (Eds.) (2006). Changing roles of agricultural extension in Asian nations. (pp. 409-410). Retrieved from: <http://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/20404> [In English].

14. Agricultural extension. *Academic Dictionaries and Encyclopedias*. Retrieved from: http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/719275#cite_note-10 [In English].

Pokhylenko N.M. Retrospective of paradigms of agricultural advisory services: options for Ukraine

The purpose of the paper is to highlight the changes in agricultural advisory paradigms on basis of the world practice and determine the peculiarities of their practical application by establishing partnerships between science, education, advisory service, and public authorities in providing such services to farmers and rural population in Ukraine.

Research methods. In the research process have been used the following scientific methods: abstraction and generalization for analysis of the scientific works of domestic and foreign scientists on issues related to advisory services and similar activities; analogue method for establishing the optimal form of partnership.

Research results. The essence of the concept of "paradigm" and patterns of paradigms' changes have been highlighted. The retrospective has been presented in the world practice of changing paradigms of agricultural extension activities, analogous to which is advisory activity in Ukraine. The peculiarities of the forms of partnership relations of science, education, advisory service, and government entities in providing advisory services to agricultural producers and rural population within different paradigms have been established. The research revealed the compliance issues of domestic practice of agricultural informational and advisory activity implemented by scientific and higher educational institutions of the agrarian profile within the framework of the "transfer of innovations" paradigm, while agricultural advisory services and advisors through the paradigms of "advisory work" and "human resources' development". Importance of transition from the "bottom-up" concept of partnership forms has been determined, since the expansion of the role of the economic entity not only as the recipient of the services but also as co-implementer of these services ensures better perception and implementation of the recommended decisions.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the article lies in the expediency of using in the domestic practice of agricultural information and advisory activity, implemented by scientific and higher educational institutions of the agrarian sector, as well as agricultural advisory services of "downstream" forms of partnership relations with business entities, within the rural territories, for strengthening applicability of recommended solutions.

Practical significance. Establishing the paradigm of agricultural extension (advisory) activities will ensure the formation of methodological foundations for development of agricultural advisory activities, implemented by scientific and higher educational institutions of agrarian profile and agricultural advisory services in Ukraine. *Tabl. : 1. Refs. : 14.*

Keywords: agricultural advisory activity; paradigm; transfer of innovations; advisory work; human resources' development; promotion of opportunities.

Pokhylenko Nataliia Mykhailivna - post graduate student of the department of organization of management, public management and administration, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: pohylenko29@gmail.com

Похиленко Н.М. Ретроспектива парадигм сельскохозяйственной информационно-консультационной деятельности: варианты для Украины

Цель статьи - осветить изменения парадигм развития сельскохозяйственного консультирования на основе мировой практики и определить особенности их практического применения с налаживанием партнерских отношений науки, образования, консультирования, органов государственной власти при предоставлении консультационных услуг сельхозпроизводителям и сельскому населению в Украине.

Методика исследования. Используются методы абстракции и обобщения для анализа научных трудов отечественных и зарубежных ученых по вопросам коммуникационных отношений консультативной и аналогичной деятельности; метод аналогий - для установления оптимальной формы партнерства.

Результаты исследования. Освещены сущность понятия «парадигма» и закономерности изменений парадигм. Представлено ретроспективу в мировой практике изменений парадигм сельскохозяйственной экстензионно-информационно-консультационной деятельности, аналогом которой в Украине является консультационная деятельность, и установлены особенности форм партнерских отношений науки, образования, консультирования, органов государственной власти при предоставлении консультационных услуг сельхозпроизводителям и сельскому населению в рамках различных парадигм. Выявлено соответствие отечественной практики реализации сельскохозяйственной информационно-консультационной деятельности, научными учреждениями и высшими учебными заведениями аграрного профиля в пределах парадигмы «трансфер инноваций», а сельскохозяйственными информационно-консультационными службами - в пределах парадигм «консультативная работа» и «развитие человеческих ресурсов». Определены значимость перехода к кон-

цепции форм партнерства «снизу-вверх», поскольку расширение роли хозяйствующего субъекта не только как получателя услуг, но и как соисполнителя этих услуг, обеспечивает лучшее восприятие и выполнение рекомендуемых решений.

Элементы научной новизны. Аргументирована целесообразность использования в отечественной практике сельскохозяйственной информационно-консультационной деятельности, реализуемых научными учреждениями и высшими учебными заведениями аграрного профиля, а также сельскохозяйственными информационно-консультационными службами, «нисходящих» форм партнерских отношений с хозяйствующими субъектами в границах сельских территорий для усиления применимости рекомендуемых решений.

Практическая значимость. Выделение особенностей парадигм сельскохозяйственной экстенсивной обеспечит формирование методологических основ развития сельскохозяйственной информационно-консультационной деятельности, реализуемой научными учреждениями, высшими учебными заведениями аграрного профиля и сельскохозяйственными информационно-консультационными службами Украины. Табл. : 1. Библиогр. : 14.

Ключевые слова: сельскохозяйственная информационно-консультационная деятельность; парадигма; трансфер инноваций; консультационная работа; развитие человеческих ресурсов; содействие расширению возможностей.

Похиленко Наталья Михайловна - аспирант отдела организации менеджмента, публичного управления и администрирования, Национальный научный центр «Институт экономики аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: pohylenko29@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 14.06.2018 р.

Фахове рецензування: 17.07.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Похиленко Н. М. Ретроспектива парадигм сільськогосподарського дорадництва: варіанти для України. *Економіка АПК*. 2018. № 7. С. 113 – 121.

* * *

Новини АПК

Україна та Нідерланди підписали спільну заяву щодо двосторонньої співпраці в АПК

Четверте засідання українсько-нідерландської робочої групи з питань сільського господарства з української сторони очолила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України з питань європейської інтеграції Ольга Трофімцева, а від Королівства Нідерланди - заступник Генерального директора Міністерства сільського господарства, природи та якості харчових продуктів Королівства Нідерланди Алдрік Гієрвельд.

Під час засідання сторони розглянули реалізацію Спільного Плану Дій між Україною та Королівством Нідерланди в аграрній галузі на 2017-2018 роки, який був підписаний 24 квітня 2017 року в м. Гаага. Представники країн підписали двосторонній план дій щодо поглиблення співробітництва в секторі за пріоритетними напрямками.

«Я дуже вдячна нашим нідерландським колегам за активну та результативну співпрацю в АПК. Йдеться не тільки про розвиток двосторонньої торгівлі аграрними та харчовими продуктами. Значу, що Нідерланди сьогодні посідають 4 місце серед ТОП-10 країн, до яких найбільше експортується нашої продукції. Ми раді також відмітити, що проекти двосторонньої співпраці з Нідерландами є практично орієнтованими, здійснюються в різних регіонах України і отримують позитивний відгук у вітчизняних аграрних виробників», - наголосила заступник Міністра Ольга Трофімцева на початку засідання робочої групи.

Вона повідомила, що за результатами виконання спільного Плану Дій на 2017-2018 роки між Україною та Королівством Нідерланди у сфері сільського господарства країни вже мають досвід результативних проектів за такими напрямками, як розвиток картоплярства, молочного сектору, створення ефективного і регулярного громадського контролю й обізнаності щодо процесів реалізації земельної реформи в Запорізькій області.

Пан Алдрік Гієрвельд подякував українським колегам за активну й ефективну співпрацю в агросекторі та відмітив зацікавленість Королівства Нідерланди у подальшій плідній співпраці в галузі. За результатами четвертого засідання українсько-нідерландської робочої групи з питань сільського господарства сторони підписали спільну заяву щодо співпраці в галузі АПК.

Довідково. За січень-травень 2018 року експорт українських аграрних товарів до Королівства Нідерланди становив \$449,9 млн. Головні товари: зернові злаки - \$203,3 млн, олія - \$110,6 млн, м'ясо та субпродукти - \$51,3 млн, насіння олійних культур - \$37,4 млн, залишки та відходи харчової промисловості - \$28,3 млн та інші товари. Імпорт становив \$86,1 млн. Головні товари: какаобоби та шоколад - \$19,6 млн, тютюн та вироби з нього - \$11,7 млн, живі цибулинні рослини - \$8,8 млн, риба - \$4,5 млн, різні інші харчові продукти - \$4,2 млн.

Прес-служба Мінагрополітики України